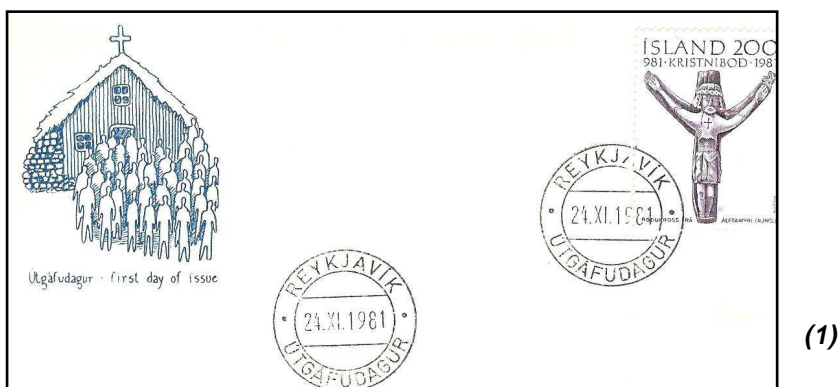

Het kruis, een oeroud en christelijk symbool

Het kruis is voor ons een vanzelfsprekend christelijk symbool. We zijn er als kind mee opgegroeid en mee vertrouwd geraakt. In dit artikel wil ik filatelistisch laten zien en uitleggen dat het kruis een oeroud symbool is, dat met de groei van de christengemeenten in de 4^e en 5^e eeuw een christelijke betekenis kreeg. In de loop van de daarop volgende eeuwen zijn de waarde en de betekenis van het kruis voor de christenen toegenomen. Bovendien is er binnen het christendom een verscheidenheid aan kruisen gegroeid. (1) Ook deze verscheidenheid wil ik ordenen en filatelistisch laten zien.

(1)

(2)

(3)

(4)

(5)

Het kruis is qua vorm een constructie die bestaat uit twee onder een hoek aan elkaar vastgemaakte onderdelen. Al ver vóór het begin van onze jaartelling wordt het kruis gebruikt als een sacraal symbool en als een sier symbool.

Oude sacrale kruissymbolen zijn

- het wielkruis als symbool voor de zon, groeikracht en leven **(2)**
- het hakenkruis (swastica) als symbool van geluk **(3)**
- het hengselkruis als symbool van eeuwig leven. **(4)**

Oude sier symbolen in de vorm van een kruis komen we tegen in sieraden, gebouwen (plafonds, vloeren), tuinen en zelfs in ijskristallen. **(5)**

Het kruis krijgt een christelijke betekenis.

(6)

Binnen de vroege kerk tot 313 functioneerden er twee “christelijke” symbolen: de goede herder met het lam **(6)** en de vis (Ichthus) . Voor de christenen in die tijd veelzeggende symbolen omdat hiermee Jezus als de Christus onder hen aanwezig was. Voor niet-christenen hadden deze symbolen geen directe betekenis en daarom stoorde zij er zich ook niet aan.

Het kruis als symbool begint binnen het christendom betekenis te krijgen onder keizer Constantijn en wel in de vorm van het Christusmonogram. **(7)** Hij besluit in het jaar 313 dat het christelijk geloof een toegestane godsdienst is binnen het Romeinse Rijk. Met dit besluit wordt tegelijkertijd de doodstraf aan het kruis voor de christenen ongedaan gemaakt.

(7)

Vanaf dit moment gaat het christelijk geloof zich zichtbaar verspreiden in het Romeinse Rijk. Vaak worden hierbij godsdienstige tradities van andere volken overgenomen en wordt aan een al bestaand sacraal kruis een eigen christelijke betekenis gegeven nl. wij zijn verlost door het offer van Jezus aan het Kruis.

(8)

De Kopten in Egypte namen in de vierde eeuw het Ank-teken over. Dit symbool had binnen de hiërogliefen van het oude Egypte de betekenis van leven en overleven. Het werd voor de Egyptische christenen een Hengselkruis dat als een symbool voor leven na de dood gold. Het heet nu Koptisch Kruis. **(8)**

In de achtste eeuw ontstaat in Engeland en Ierland het Keltisch kruis. Het is een combinatie van een christelijk kruis en het zonnerad (cirkel). Oorspronkelijk waren de horizontale en verticale balk even lang en dan een cirkel er doorheen. **(9)** Wij kennen tegenwoordig van kerkgebouwen en kerkhoven vooral het Keltische Hoogkruis. **(10)**

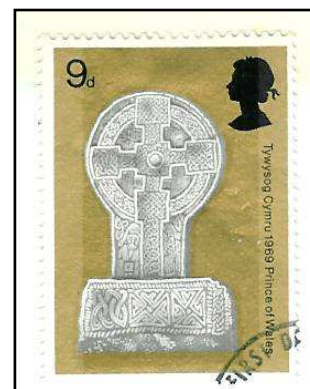
De Ierse Post heeft op 8 april 2010 een serie van 4 zegels met Keltische Hoogkruisen uitgegeven (Mi.nrs 1925-1928).

De kerk in het Westen: **het Latijnse kruis**

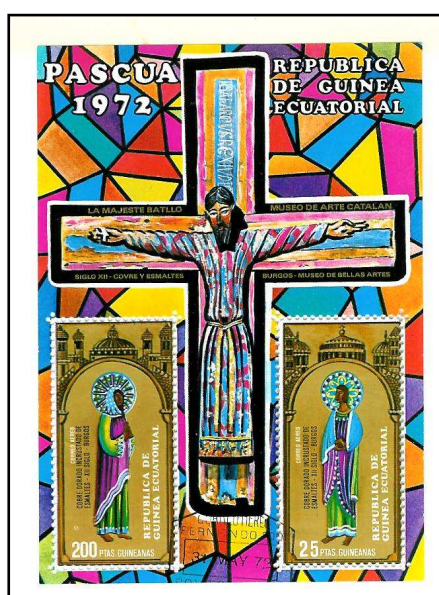

(9)

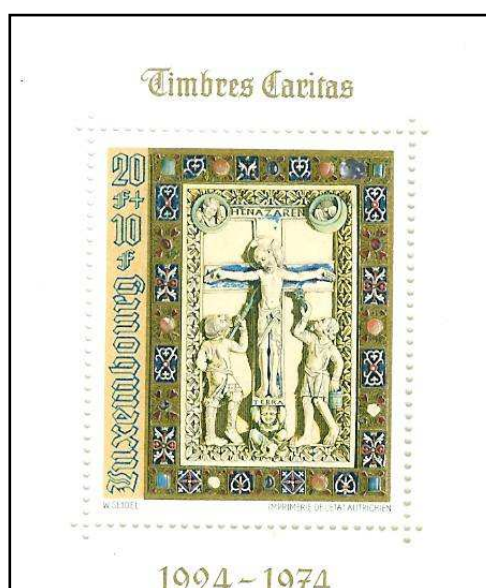
Van de 6^e tot de 13^e eeuw wordt aan het kruis een triomferende Christus afgebeeld. Triomferend omdat Hij het is die het kruis overwint en tegelijk verheerlijkt. We zien het lichaam van Jezus met uitgestrekte armen, het lichaam gekleed in een lange naadloze tuniek en zijn handen zegenend of open. (11)

(10)

(11)

(12)

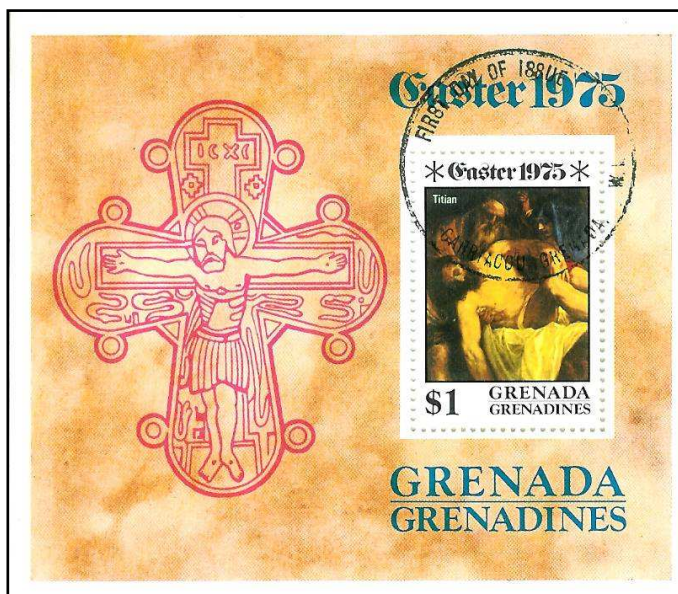
In de 13^e eeuw komt de nadruk voornamelijk te liggen op het lijden en de dood aan het kruis. Vanaf die tijd wordt er een lijdende Jezus afgebeeld aan het kruis. Het hoofd hangt schuin naar rechts, heeft een doornenkroon op, een wond in de rechterzijde en spijkers in handen en voeten. Het gehele lichaam heeft een ineengezakte houding. In de Middeleeuwen komen er nog enkele toevoegingen bij waaronder Longinus (links op de zegel) de lansdrager die de zijde van Jezus doorboort. Rechts staat Stefanon die Jezus zure wijn te drinken geeft. (12)

(13)

In de kerken van de Reformatie wordt het Latijnse kruis zonder corpus of het kale kruis geplaatst. Dit kruis wordt het troostende symbool voor lijden en verzoening omdat Jezus door zijn leven, lijden en sterven de mensen met God heeft verzoend. (13)

De kerk in het Oosten: het Griekse kruis en het Russische kruis

In de oosterse kerk is het kruis het symbool van de overwinning van Jezus Christus op de dood. Het Griekse overwinningskruis heeft vier armen van gelijke lengte. Soms staan er de letters bij links boven IC en rechts boven XC. Soms staat onder de dwarsbalk links NI en rechts KA. De Griekse woorden "Jezus Christus Nika" betekenen Jezus Christus overwinnaar.

(14)

Het Russische kruis heeft een uitgebreidere betekenis. De verticale paal stelt de stamboom van de mensheid voor van Adam tot het einde der tijden. Het bovenste dwarsbalkje waaraan het INRI bordje bevestigd was, stelt de onzichtbare wereld of de wereld van de engelen voor. De grote dwarsbalk waaraan de handen van Jezus bevestigd waren stelt de zichtbare wereld van de mensen voor, die Christus verlost heeft van de erfzonde. Het onderste schuine dwarsbalkje stelt de twee rovers voor die met hem gekruisigd werden rechts van hem de goede die naar de hemel ging en links de slechte die naar de hel ging. De betekenis hiervan is dat de keuze van bekering vrij is: of om gered te worden of om af te dalen ter helle. (15)

Het bisschopskruis en de kruisstaf

(15)

Het gebruik dat bisschoppen een borst-kruis dragen komt oorspronkelijk uit Griekenland. Daar droeg de "episcopos" een zogenaamd "enkolpion", een kruis met een reliek erin, op of onder het bovengewaad. Behalve dit kruis had de bisschop als "herder" van de kerk een herdersstaf met een gekruld uiteinde, de zogenaamde kromstaf. (16)

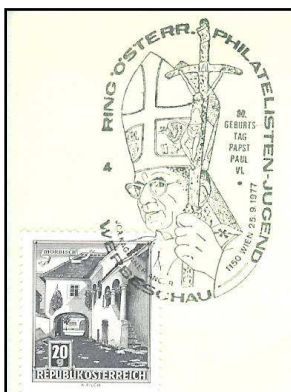
In de 7^e eeuw werd voor de paus een aparte staf met een rechtopstaand kruis in gebruik genomen. Deze kruisstaf werd bij liturgische plechtigheden voor hem uitgedragen. De paus nam de kruisstaf zelf ter hand bij een kerkwijding om kruisen in de vloer te merken. Sinds de 16e eeuw is de kruisstaf van de paus vooral het symbool geworden van zijn functies "leraar zijn" en "leiding geven".

(16)

De kruis staf die Johannes Paulus II tijdens zijn pontificaat hanteerde, werd voor Paulus VI in 1964 vervaardigd. **(17)**

Deze pauselijke bisschopsstaf werd door velen eerst gezien als zijn reisstaf, omdat hij vele reizen maakte. En later toen hij oud en ziekelijk werd, werd het door velen gezien als een staf om zijn lijden te ondersteunen. **(18)**

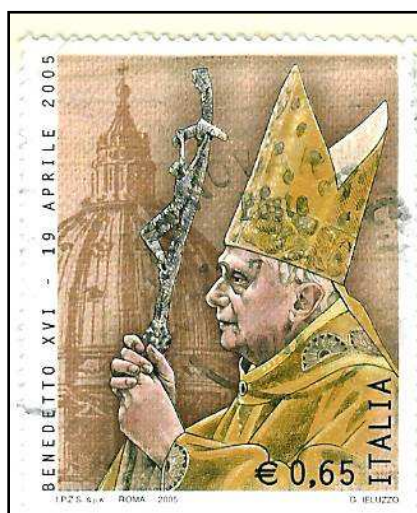

(17)

In de eerste jaren van zijn pontificaat gebruikte Benedictus XVI nog dezelfde kruis staf **(19)** maar om de symbolische betekenis helder te houden heeft hij op palmzondag 2008 een andere kruis staf in gebruik genomen, die al eerder incidenteel gebruikt werd door Pius XII en Johannes XXIII.

(18)

(19)

Het altaarkruis

Tot de tiende eeuw stond er nog geen kruis of kruisbeeld op het altaar in het kerkgebouw. Pas na de 9^e eeuw komt het processiekruis op of voor het altaar te staan. **(20)**

Soms hing het kruis aan een stang boven het altaar. We kunnen dit nog zien in Middeleeuwse kerken waar een zogenaamd triomfkruis hangt. Dit betekende dat dit kruis met een lijdende Christus onder de triomfboog hing tussen het priesterkoor en het schip. Sedert de 16^e eeuw staat het kruis blijvend op het altaar en moet het zowel voor de priester als de gelovigen duidelijk zichtbaar zijn.

(20)

Het kruis van enkele ridderorden

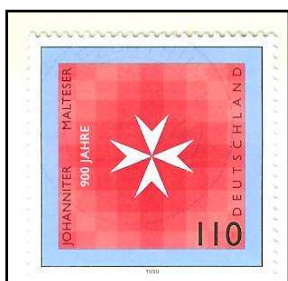
De kerkvergadering van Clermont in 1095 riep de gelovigen op "het kruis op zich te nemen". Zij die besluiten dit letterlijk en/of figuurlijk in hun leven te doen, moeten zich daarvoor organiseren. Vanwege hun opdracht om in Palestina de heilige plaatsen te gaan bevrijden of verdedigen, sloten ook de kruisvaarders zich aan en lieten zich in een ridderorde opnemen. Zij gingen een kruis op hun kleding dragen, maar **(21)** ook op hun zegel en wapenschild.

De bekendste nog bestaande ridderorde is de Maltezer Orde. De Orde heette aanvankelijk de Orde van Sint Jan, genoemd naar een hospitaal in Jeruzalem gewijd aan Johannes de Doper. Dit ziekenhuis was gebouwd in 1023 voor de pelgrims die naar Jeruzalem kwamen. De leden werden Johanniters genoemd en hielden zich bezig met gezondheidszorg en hulpverlening. Vanwege politieke verwickelingen kwamen ze uiteindelijk met toestemming van keizer Karel V in 1530 in Malta. Vanaf deze tijd worden ze Leden van de Orde van Malta genoemd. **(21)** Hun symbool is een wit kruis met 8 spitse punten op een rode achtergrond. De 8 punten symboliseren de 8 zaligsprekingen uit de Bergrede van Jezus. De liefdadige, medische en hulpverleningsinstellingen van de Maltezer Orde gebruiken op hun gebouwen en voertuigen ook een embleem in de vorm van een rood wapenschild met daarop het Maltezer kruis. De leden dragen bij officiële gelegenheden een zwarte mantel met een wit Maltezer kruis. In 1953 werd in West Duitsland samen met de Caritas de Malteser Hilfdienst opgericht.

Met 35.000 vrijwilligers en 3.000 medewerkers is het een van de grootste Duitse hulpverleningsorganisaties. De Orde zelf is er al 900 jaar actief. **(22)**

Een andere nog bestaande ridderorde is de Duitse Orde. Zij bestaat sinds 1190 en de leden richten zich op verzorging en verpleging. **(23)**

In navolging van de ridderorden zien we in landen met een overwegend christelijke bevolking het kruis terug in het symbool voor gezondheidszorg **(24)** en hulpverlening. **(25)**

(22)

(23)

(24)

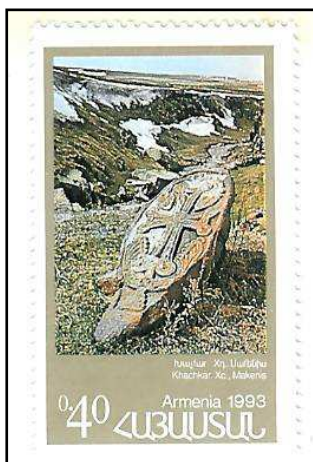

(25)

Kruisbeelden en kruisjes

In Europese landen zien we al vele eeuwen kruisstenen, kruisbeelden en kruisbeeldkapellen langs de wegen. Deze zegel toont een 10 eeuwen oude kruissteen uit Armenië. **(26)**

Deze zogenaamde gedenkkruisen herinneren meestal aan een bijzondere gebeurtenis: een voorspoedige genezing, bescherming tegen hagel en onweer (het hagelkruis), een veilige thuiskomst of een ongeluk (soms) met dodelijke afloop.

(26)

(27)

(28)

Als teken van herkenning of als teken van persoonlijke vroomheid gingen christenen ook kruisjes op hun kleding of aan een halsketting dragen. **(27)**

In de tweede helft van de vorige eeuw gaat het halskruisje niet alleen meer als een sacraal symbool gedragen worden. In navolging van de popster Madonna gingen veel tieners een kruisje in hun oor dragen. Je moet goed kijken, want sommige vrouwen dragen het biologische embleem voor vrouw in hun haar of oor. **(28)**

Afsluiting

De kracht van het kruis als symbool is dat het "werkelijkheid en waarheid" in één beeld kan weergeven en tegenwoordig stellen. Het Kruis als symbool van lijden, verlossing en verzoening is vele eeuwen krachtig gebleken, omdat het een uitbeelding is van het geloof om tot verlossing te komen. Veel gelovigen dragen het kruis daarom met eerbied en ontzag. Oeroude symbolen verdwijnen niet!

PS. Ik heb in het kader van dit artikel een groot aantal kruisen onbesproken gelaten, omdat ik me in eerste instantie tot de kern – het kruis als oeroud en christelijk symbool - wilde beperken. Ik heb bijvoorbeeld geen aandacht besteed aan de Kruisweg, het Kruis in de Kunst, Heraldiek, Kroningssymbolen, Vlaggen, Rode Kruis, Kruisverenigingen, Verzetskruis, Militaire Orde, Grafkruisen, Berg-kruis, Overwinningskruis(je) en nog veel meer. Onderwerpen te over voor filatelistische beschrijving en uitwerking.

Ad Keeman

* * * * *